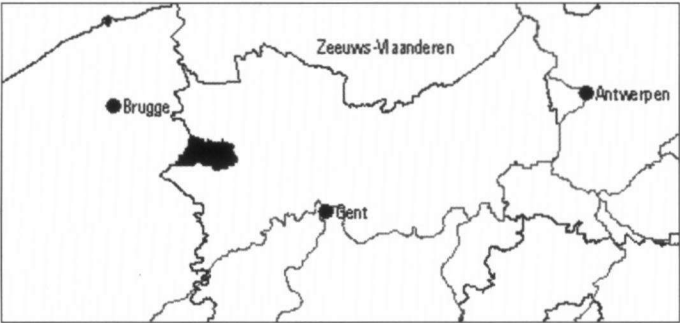

Terug van weggeweest in het

Het Hooibeestje was vroeger zowel in Nederland als in Vlaanderen een algemene vlinder. In het begin van de jaren '90 kende de soort echter een sterke terugval en verdween zelfs volledig uit heel wat gebiedjes. Sindsdien is het Hooibeestje zich echter opnieuw aan het uitbreiden, al gebeurt dat op de ene plek al wat sneller dan op de andere. In dit artikel tracht de auteur een verklaring te geven voor de sterke achteruitgang en de recente herkolonisatie van het Hooibeestje in het Drongengoedbos in Knesselare (Oost-Vlaanderen, België).

Summary

The Small Heath (*Coenonympha pamphilus*) used to be a common butterfly in the Netherlands and Flanders. There was a sharp decline in numbers in the early 90s and in some areas the species even disappeared completely. Recently the Small Heath is increasing, in some areas faster than others. The disappearance of the butterfly in the Drongengoed (Eastern Flanders) was most probably a result of the cold, wet spring of 1991. The warm summers of 1995, 1996 and 1997 led to a recovery of the Small Heath and a modest recolonization in the Drongengoed. Climatic conditions clearly have an important effect on the numbers of this butterfly.

Een algemene vlinder In het Drongengoed te Ussel (Knesselare, zie kaartje) was het Hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*) in de jaren '70 en '80 één van de meest algemene dagvlinders. Vooral op de lange en brede bermen langs de startbanen van het centraal gelegen vliegveld was het een veel voorkomende vlinder. Doordat het Hooibeestje als volwassen vlinder maar weinig nectar nodig heeft, kon het ook op de bloemloze gedeelten van de bermen gezien worden. Halverwege de jaren '80 werd op de bermen langs het vliegveld intensiever en over grotere oppervlakten bemest. Daardoor verdween het Hooibeestje van het grootste deel van de vliegveldbermen. In 1990 bleven er nog slechts enkele kleine waardevolle stukjes grasland over, waar ook de Aardbeivlinder nog te vinden was. Het aantal Hooibeestjes was in 1990 dan ook vrij laag: zes exemplaren is het grootste aantal dat op een dag gezien werd. In 1991 en 1992 ging de populatie van het Hooibeestje over het hele Drongengoed, maar ook in de rest van de regio, zo sterk achteruit dat de vlinder er vanaf 1993 jarenlang niet meer werd gezien (tabel 1). Zowel in 1991 als 1992 was het dagmaximum zelfs teruggevallen tot drie exemplaren.

Weg uit het Drongengoed De dichtstbijzijnde vliegplaatsen van het Hooibeestje in de buurt van het Drongengoed, waar de soort in 1993 nog voorkwam, waren de kanaalbermen langs het kanaal Gent-Brugge in Aalter. Maar het Hooibeestje verdween niet alleen uit het Drongengoed. De terugval manifesteerde zich over heel Vlaan-

Tabel 1. Aantal gegevens (uit losse waarnemingen) van het Hooibeestje per jaar en per biotooptype in de omgeving van het Drongengoed. De gegevens van de kanaalbermen zijn voornamelijk afkomstig van enkele monitoring-routes. De gegevens van 1998 waren nog niet beschikbaar.

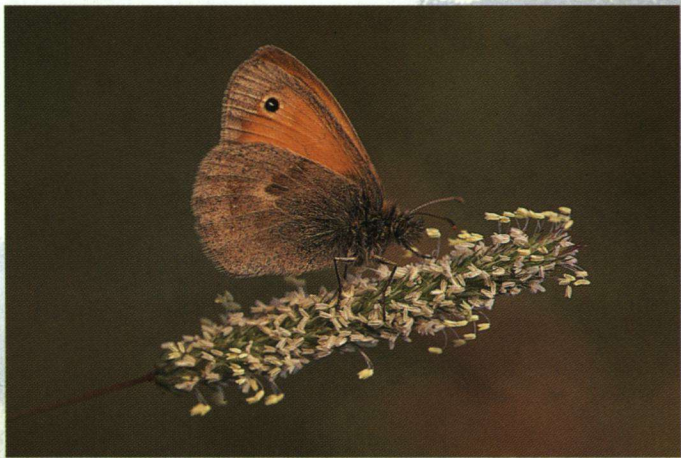
Jaar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Tuin	-	-	-	-	-	-	4
Bos	7	9	-	-	-	4	17
Wegberm	52	18	3	16	32	35	225
Kanaalbermen	594	121	97	121	353	514	934
Totaal regio	653	148	100	137	385	553	1180
Aantal waarnemers	17	22	22	29	39	62	70

Drongengoed:

deren en Nederland. Van Swaay & Van de Pavert (1994) bespreken de terugval van het Hooibeestje in Nederland. Uit monitoringgegevens bleek dat de vlinder in 1991 een sterke terugval kende in aantallen en verspreiding. De achteruitgang was overal ongeveer even sterk, maar het herstel in de daaropvolgende jaren ging beduidend sneller in de duinen dan in het binnenland. Een verklaring voor de achteruitgang in 1991 zoeken Van Swaay & Van de Pavert (1994) in de voor die periode van het jaar harde nachtvorst rond 20 april. De paar dagen met nachtvorst volgden op een periode met warm weer (van maart tot half april) waardoor nogal wat rupsen en poppen door de vorst zouden zijn omgekomen.

Voor het Drongengoed lijkt deze verklaring echter niet op te gaan: de nachtvorst (het strengst op 21 april) was in het westen van het land immers veel minder streng. In Eeklo noteerde men -1,8°C, wat niet uitzonderlijk is voor de tweede helft van april. Bovendien deed de achteruitgang van het Hooibeestje zich zowel in open terreinen als in bosgebieden voor, hoewel bossen een milder microklimaat hebben dan open gebieden. Een belangrijke vaststelling is dat andere

Het slechte weer tijdens het vlinderstadium is wellicht de oorzaak van de achteruitgang van al deze vlinders. In Ukkel was in 1991 de gemiddelde temperatuur in mei 10,4°C. Sedert 1901 waren alleen mei 1902 en mei 1941

Hooibeestje.
FOTO: RONNO TRAMPER

kouder. Ook juni was koud, somber en nat. Op 3 juni 1991 werd de laagste maximumwaarde van deze eeuw genoteerd (9,7°C in Ukkel). De uitzonderlijk warme zomermaanden juli en augustus 1992 brachten geen herstel. Integendeel, het Hooibeestje moet zich slecht voortgeplant hebben, want het bleef in 1993 onopgemerkt in het Dron-

het Hooibeestje

vlindersoorten, die pas vanaf juli vliegen, in 1991 even talrijk of talrijker vlogen dan in 1990. De nieuwe generatie van de als adulte vlinder overwinterende soorten (Citroentje, Kleine vos, Gehakkelde aurelia en Dagpauwoog) deed het ook even goed of beter in 1991 dan in 1990. Zwartspriedikopje, Citroenvlinder, Bruin zandoogje en Oranje zandoogje waren in het Drongengoed in de zomer van 1991 zelfs het talrijkst sedert 1973 (het jaar waarin ik naar vlinders begon te kijken in het Drongengoed). Dit succes hadden ze wellicht te danken aan het goede weer tijdens de vliegperiode van de vlinder, zowel bij de nieuwe als bij de vorige generatie. Niet alleen het Hooibeestje, maar ook andere soorten die hun eerste of hun enige generatie in mei-juni hadden, kenden een achteruitgang in 1991. Dit waren onder andere Aardbeivlinder, Landkaartje, Kleine vuurvlinder, Boomblauwtje, Icarusblauwtje, Bruin blauwtje en Argusvlinder.

Project Schrale vlinders
Om een beeld te krijgen van de waarde van de graslanden binnen, maar vooral ook buiten de natuurreservaten wil de Vlaamse Vlinderwerkgroep wil een antwoord vinden op de vraag "Op welke percelen komen het Hooibeestje, het Icarusblauwtje en de Kleine vuurvlinder samen voor?". Meer informatie over dit project is te vinden op pagina 18.

gengoed. Het voorjaar van 1993 was nochtans het warmste sinds 1833. De vlinder moet dus voordien heel slechte omstandigheden hebben gekend voor zijn ontwikkeling. Juni en augustus van 1992 waren, door hevige onweders, de natste zomermaanden sinds 1833 (tabel 2). Deze onweersbuien troffen het Hooibeestje respectievelijk rond de top van de 1ste en de 2de generatie. Hieronder geven we

Tabel 2. Hoeveelheid neerslag aan de kust in de onderzochte regio en in het binnenland in 1992; tussen haakjes staan de normale waarden.

	Middelkerke (kust)	Eeklo (regio)	Ukkel (binnenland)
Juni	72 (50)	118 (65)	117 (67)
Augustus	118 (64)	139 (83)	181 (74)

Het Drongengoed.

FOTO: OMER VAN DE KERCKHOVE

enkele cijfers i.v.m. de neerslaghoeveelheden in 1992. Het histogram van 1992 (tabel 1) geeft eens te meer aan dat ongunstige weersomstandigheden tijdens de vliegtijd zeer nadelig kunnen zijn voor het Hooibeestje. De vliegtijd eindigde vroeg en de hoogste aantallen werden genoteerd vóór de normale top van de vliegtijd. Tijdens de derde decade van augustus en de eerste decade van september werd telkens maar één exemplaar gezien.

Ondanks het natte en sombere weer wist de vlinder te overleven langs de kanaalbermen. Deze bermen hebben door hun helling en expositie een droger en warmer microklimaat dan velden en bossen. Het herstel dat men in Nederland vaststelde in de duinen, wordt nu eveneens begrijpelijk. Duinen hebben overwegend een droog microklimaat. Bovendien viel er aan de kust in 1992 ook minder regen dan verder landinwaarts. Aan de kust waren alleen de waarden voor augustus uitzonderlijk. Samenvattend kunnen we stellen dat het verdwijnen van het Hooibeestje in het Drongengoed en op vele andere plaatsen vermoedelijk het gevolg was van ongunstig weer tijdens de vliegtijd in mei-juni 1991. Later kregen de sterk verzwakte populaties zware regenval te verwerken tijdens onweersbuien in de zomer van 1992. Op vele plaatsen, waaronder het Drongengoed, overleefden de vlinders deze klap niet en werd het Hooibeestje vanaf het nochtans uitzonderlijk goede voorjaar van 1993 niet meer gezien. Op plaatsen met een gunstiger (d.w.z. droger) microklimaat overleefde de soort wel.

Verdwijnen en herkoloniseren Wat na 1991-1993 is gebeurd, kunnen we in grote lijnen aflezen van tabel 1, die een overzicht geeft van al de waarnemingen in de regio (aantallen waargenomen vlinders per biotoop). Vergeleken met 1993 bleven de jaartotalen in 1994 ongeveer gelijk (slecht weer tijdens de vliegtijd van de eerste generatie). Het hoogste dagtotaal was 17 exemplaren in 1994 in het JNM-reservaat De Kanaalberm. In 1995 was het grootste

dagtotaal daar 51 vlinders, wat drie keer meer is dan het grootste dagtotaal van het voorgaande jaar. Door het prachtige weer vanaf 25 juni tot eind augustus 1995 kon de populatie langs de kanaalbermen zich uitbreiden. Vanaf 1996 was er sprake van een bescheiden herkolonisatie van het bos. Het goede weer van eind juli en vooral het uitzonderlijk warme weer in augustus 1997 liet opnieuw verspreiding toe. In 1997 waren er zelfs vier waarnemingen in tuinen. De tuin in Ussel ligt 700 meter ten noorden van het kanaal. Dit is de dichtstbijzijnde waarneming van het Hooibeestje in de omgeving van het Drongengoed. Om de zuidrand van het Drongengoed te bereiken moet de vlinder nog eens ruim een km overbruggen. Het vliegveld ligt op minstens 2,5 km van de kanaalbermen.

Vliegveld In 1998 werd het Hooibeestje opnieuw op de bermen van het vliegveld waargenomen. Vijf volle jaren was het Hooibeestje niet meer waargenomen in het Drongengoed. Wellicht waren de waargenomen Hooibeestjes nakomelingen van één of meerdere vlinders die tijdens de zeer warme augustusmaand van 1997 het vliegveld hebben bereikt. Hiervoor hebben we enkele aanwijzingen: tuinwaarnemingen en talrijke gegevens langs wegbermen bevestigen dat in de zomer van 1997 de soort is gaan trekken. Bij de waarnemingen van mei 1998 op het vliegveld werd bovendien aangegeven dat er zeer gave exemplaren bij waren, wat er op wijst dat die vlinders ter plaatse waren ontpopt. Bij het Oranje zandoogje kon ik (door de tuinwaarnemingen van de regio te vergelijken met alle waarnemingen van de regio) vaststellen dat de vlinders een tiental dagen oud moeten zijn vooraleer ze gaan trekken. Mocht dit ook bij het Hooibeestje van toepassing zijn, dan lijkt het vrijwel uitgesloten dat de zeer gave Hooibeestjes op het vliegveld zwervers waren. Voor de Hooibeestjes die op 30 mei werden gezien was het weer een tiental dagen ervoor trouwens niet gunstig om te gaan zwerven. Het lijkt dan ook aannemelijk dat het Hooibeestje in augustus 1997 het vliegveld heeft bereikt vanaf de kanaalbermen. Het Hooibeestje moest hiervoor echter wel een cultuurlandschap passeren. Vaak wordt aangenomen dat vlinders tijdens dispersie gebruik maken van kleine, lijnvormige landschapselementen, zoals houtkanten, hagen, bosjes, enz. Uit eigen waarnemingen meen ik te kunnen stellen dat dagvlinders alleen van kleine landschapselementen gebruik maken wanneer deze tot hun habitattypes behoren. Zo vliegen bv. Bruin blauwtje, Icarusblauwtje, Hooibeestje en Oranje zandoogje langs veldwegen en vliegt het Bont zandoogje langs houtkanten.

Wij zijn benieuwd hoe het Hooibeestje in 1999 zal vergaan. Wellicht zullen we nog enkele jaartjes geduld moeten hebben vooraleer dit vlindertje weer de status zal hebben bereikt van vóór 1991.